

БОКАРІУС Микола Миколайович,

кандидат медичних наук, професор, перший завідувач кафедри судової медицини та криміналістики Харківського юридичного інституту (1939–1941 рр.), завідувач кафедри судової медицини Харківського медичного інституту, директор Харківського інституту науково-судової експертизи, засновник і перший голова Харківського наукового товариства судових медиків і криміналістів
(28 червня 1899 р. – 2 листопада 1966 р.)

М. Бокаріус

СЕРІЯ «ХАРКІВСЬКА НАУКОВА КРИМІНАЛІСТИЧНА ШКОЛА»

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
КАФЕДРА КРИМІНАЛІСТИКИ

БОКАРІУС
МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ –
ВИДАТНИЙ СУДОВИЙ МЕДИК І КРИМІНАЛІСТ

До 125-річчя від дня народження

Життєопис і біобібліографічний покажчик

Харків
«Право»
2024

УДК 016:929:343.98

Б78

Серія заснована у 2024 році

Редакційна колегія:

А. П. Гетьман (голов. ред.), В. М. Шевчук (заст. голов. ред.), О. В. Дунаєв,
В. О. Ольховський, Ю. М. Кравченко, С. А. Тюленєв, Н. П. Пасмор,
Ж. М. Перцева, І. В. Киричок, В. В. Бондаренко, М. А. Полотенко

Укладачі:

В. М. Шевчук – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, заслужений юрист України;

О. В. Дунаєв – доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри судової медицини, медичного правознавства імені заслуженого професора М. С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету;

О. Л. Мусієнко – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

В. В. Брагінська – завідувачка сектору інформаційно-бібліографічного відділу наукової бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Бокаріус Микола Миколайович – видатний судовий медик і криміналіст:

Б78 До 125-річчя від дня народження: життєопіс і біобібліогр. покажч. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. криміналістики [ред. кол.: А. П. Гетьман (голов. ред.) та ін.; уклад.: В. М. Шевчук, О. В. Дунаєв, О. Л. Мусієнко, В. В. Брагінська. — Харків: Право, 2024. — 160 с. — (Серія: «Харків. наук. криміналіст. шк.»).

ISBN 978-617-8518-39-4

Бібліографічний покажчик підготовлено до 125-річчя від дня народження Миколи Миколайовича Бокаріуса (1899–1966 рр.) – видатного судового медика і криміналіста, кандидата медичних наук, професора, першого завідувача кафедри судової медицини та криміналістики Харківського юридичного інституту, завідувача кафедри судової медицини Харківського медичного інституту, директора Харківського інституту науково-судової експертизи, засновника і першого голови Харківського наукового товариства судових медиків і криміналістів.

Видання містить матеріали про життєвий шлях, наукову, викладацьку, судово-експертну діяльність М. М. Бокаріуса. Пропоновані матеріали дають можливість найбільш повно досягнути наукової й педагогічної спадщини судового медика і вченого-криміналіста знаного не лише на території України, а й за її межами. Усі виявлені публікації систематизовано у хронологічному порядку.

Рекомендовано науковцям, студентам, аспірантам, викладачам, практичним працівникам і всім, хто цікавиться доробком відомого судового медика і вченого-криміналіста.

УДК 016:929:343.98

ISBN 978-617-8518-02-8 (серія)

ISBN 978-617-8518-39-4

© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2024

© ТОВ «Видавничий дім «Право», 2024

ВСТУПНЕ СЛОВО

2024 рік є визначальним в історії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. У цьому році виповнюється 220 років із дня заснування самого університету – у минулому це був юридичний факультет Харківського імператорського університету. Історія та розвиток нашого університету тісно пов'язані з діяльністю видатних науковців і практиків, які зробили вагомий внесок у становлення та розвиток вітчизняної науки.

В історії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого й харківської юридичної школи є багато видатних постатей та славних імен, які стояли біля витоків формування і становлення правничої науки в Україні, зробили значний внесок у юридичну практику. Серед них особлива роль належить професору Миколі Миколайовичу Бокаріусу (28 червня 1899 року – 2 листопада 1966 року) як першому завідувачу кафедри криміналістики та судової медицини Харківського юридичного інституту, одному із фундаторів харківської криміналістичної наукової школи.

Ім'я професора М. М. Бокаріуса вписано золотими літерами в історію судової медицини, криміналістики й судової експертизи як відомого судового медика та вченого-криміналіста, професора, завідувача кафедри судової медицини Харківського медичного

інституту (нині – кафедра судової медицини, медичного правознавства ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету), першого завідувача кафедри криміналістики та судової медицини Харківського юридичного інституту (нині – кафедра криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого), директора Харківського інституту науково-судової експертизи (нині – Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»), засновника і першого голови Харківського наукового товариства судових медиків і криміналістів.

Професор М. М. Бокаріус, будучи послідовником свого батька щодо розвитку криміналістичного напрямку в судовій медицині, із самого початку своєї професійної діяльності успішно поєднував науку, практику й викладацьку діяльність. У травні 1924 року Миколу Миколайовича Бокаріуса було призначено завідувачем новоствореної секції ідентифікації особи харківського Кабінету науково-судової експертизи. Із жовтня 1925 року, він за сумісництвом викладає як асистент в Інституті народного господарства (нині – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого), у 1928–1931 роках – доцент, у 1931–1939 роках – професор, а з моменту створення кафедри криміналістики Харківського юридичного інституту в 1939 році (1939–1941 роках) – завідувач кафедри криміналістики та судової медицини нашого університету. М. М. Бокаріус входив до складу Вченої ради із захисту кандидатських і докторських дисертацій із юридичних наук (40–50-ті роки ХХ століття) у Харківському юридичному інституті, неодноразово був офіційним опонентом та рецензентом на захистах дисертацій.

Микола Миколайович Бокаріус створив харківську наукову криміналістичну школу, яка була відома не лише на теренах України, але й далеко за її межами. Створення наукової криміналістичної школи підтверджується наявністю в М. М. Бокаріуса величезної когорти учнів і послідовників, серед яких 26 кандидатів наук та 4 докторів наук. Серед учнів професора М. М. Бокаріуса – зокрема й відомі вчені: професори В. П. Колмаков і О. Н. Колесніченко. Продовженням

наукової школи М. М. Бокаріуса стали численні дисертаційні дослідження вчених кафедри криміналістики, які зробили вагомий внесок у формування харківської наукової криміналістичної школи.

У судовій медицині серед учнів М. М. Бокаріуса відомі вчені: професори Б. М. Зорін, М. П. Марченко, В. І. Кононенко, М. М. Стрілець, В. О. Татаренко, В. П. Ципковський, а також кандидати медичних наук К. М. Бокаріус, М. М. Губін, Г. Л. Голобродський, Л. М. Наместнікова, В. М. Моїсєєв, Л. Л. Сотнікова, Е. Л. Туніна та інші науковці, які стали гідними послідовниками та продовжувачами наукових ідей і справи свого Вчителя.

Професор М. М. Бокаріус був одним із найвідоміших судових медиків того часу, якого запрошували як експерта в найскладніших випадках судово-медичної практики. Під час Другої світової війни він як найвідоміший та визнаний судовий експерт брав участь у розслідуванні злочинів німецько-фашистських загарбників. Під його керівництвом проведено величезну кількість комплексних судово-медичних і криміналістичних досліджень, матеріали яких були використанні для підготовки судового процесу на Нюрнберзькому трибуналі й під час судового розгляду.

28 червня 2024 року виповнилося 125 років від дня народження професора Бокаріуса Миколи Миколайовича. В історію кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого він увійшов як перший її завідувач, який організував кафедру й викладав судову медицину та суміжні з нею дисципліни студентам Харківського юридичного інституту.

Визначальним цей рік є й для кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, якій цього року виповнюється 85 років із дня її заснування. І початок історії кафедри пов'язаний саме з іменем професора М. М. Бокаріуса (молодшого), що став першим її завідувачем у 1939 році й очолював новоутворену кафедру до вересня 1941 року. Тому завдяки та за участі Миколи Миколайовича Бокаріуса з 1939 року розпочинається самостійна історія кафедри криміналістики, коли в Харківському юридичному інституті було організовано кафедру криміналістики

як самостійний структурний підрозділ інституту й завідувачем цієї кафедри було його призначено.

З часу утворення кафедри криміналістики пройшло 85 років. Упродовж цього часу на кафедрі працювали такі відомі вчені-криміналісти: професори М. М. Бокаріус, В. П. Колмаков, О. Н. Колесниченко, М. В. Салтевський, Г. А. Матусовський, В. О. Коновалова та інші видатні науковці й практики. Кафедра криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого має давню славетну історію та вікові традиції, але особлива роль в історії кафедри належить професору М. М. Бокаріусу.

Наукова й педагогічна спадщина професора М. М. Бокаріуса як талановитого послідовника та продовжувача ідей і справ свого батька є вагомим внеском у розвиток вітчизняної вищої медичної та правничої школи. Фундаментальні наукові розробки професора М. М. Бокаріуса і в сучасних реаліях допомагають органам правопорядку, досудового розслідування, експертним підрозділам та суддям у вирішенні завдань із забезпечення правосуддя в нашій державі.

*Ректор Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Анатолій ГЕТЬМАН*

ПРОФЕСОР МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ БОКАРІУС – ВІДОМИЙ СУДОВИЙ МЕДИК І КРИМІНАЛІСТ, УЧИТЕЛЬ, ПЕДАГОГ, УЧЕНИЙ, ОСОБИСТІТЬ

28 червня 2024 року виповнилося 125 років від дня народження видатного вченого, відомого українського судового медика та криміналіста, одного з фундаторів вітчизняної судової медицини й криміналістики, засновника наукової школи судових медиків та криміналістів в Україні професора Миколи Миколайовича Бокаріуса (Бокаріус молодший) (28 червня 1899 року – 2 листопада 1966 року).

Розпочинаючи розповідь та роздуми про Миколу Миколайовича Бокаріуса пригадуються слова відомого німецького поета, державного діяча й мислителя Йоганна Вольфганга фон Гете, що «спогади про чудових людей породжують у нас дух роздумів. Вони виникають перед нами, як заповіді усіх поколінь...». М. М. Бокаріус усе своє життя присвятив науці, судовій медицині та криміналістиці. Він виховав величезну когорту учнів, гідних послідовників і продовжувачів справи свого учителя.

Микола Миколайович Бокаріус – людина з непростю долею, яка пройшла цікавий життєвий та творчий шлях. Він пережив важкі часи й досить складні випробування, проте залишався протягом усього життя щирою, увічливою, інтелігентною, душевною

та турботливою людиною. Запамятався своїм друзям, колегам і учням як талановитий педагог, вимогливий учитель та викладач, який постійно працював над підвищенням свого наукового рівня і завжди був готовий ділитися своїми фундаментальними знаннями та професійним досвідом. М. М. Бокаріус, гідно продовжуючи справу свого батька, підняв судово-медичну й криміналістичну науку України на європейський рівень.

Професійний шлях професора М. М. Бокаріуса як талановитого педагога, науковця, учителя ще на початку трудової діяльності був нерозривно пов'язаний із Харківським медичним інститутом, де він пройшов шлях від діловода трупного покою до завідувача кафедри судової медицини та проректора з навчальної роботи. У стінах Харківського медичного інституту Микола Миколайович набув неоціненого практичного досвіду, фундаментальних знань і організаторських здібностей мудрого керівника й наставника величезної когорти успішних і високопрофесійних учнів-послідовників, судових медиків та криміналістів, які гідно продовжували його справу.

Микола Бокаріус у 15 років уже працював на посаді діловода трупного покою кафедри судової медицини, що на той час очолював його батько Микола Сергійович Бокаріус. Батько став залучати сина до практичної роботи вже з лав гімназії та почав виховувати в нього почуття відповідальності й відданості справі. Микола допомагав своєму батькові в організації медичних курсів у роки Першої світової війни.

В 1917 року Микола Бокаріус, будучи студентом медичного факультету, починає свою педагогічну роботу як помічник при проведенні практичних занять на кафедрі судової медицини Харківського університету. Під керівництвом свого батька Миколи Сергійовича він допомагає йому у проведенні судово-медичних розтинів і дослідженні речових доказів під час занять зі студентами. Микола Бокаріус уже зі студентської лави почав переймати від батька основи педагогічної майстерності, яку він буде вдосконалювати впродовж свого життя. Педагогічна діяльність його визначалась невинним прагненням до самовдосконалення в мистецтві

викладання судової медицини й криміналістики студентам медичного та юридичного інститутів.

М. М. Бокаріус після закінчення Харківського медичного інституту в 1924 році продовжував свою викладацьку діяльність на посаді позаштатного асистента кафедри судової медицини (з 1927 року), а з 1930 року – на посаді штатного асистента кафедри. З 1927 року він розпочинає самостійну наукову, педагогічну й видавничу діяльність. Цього ж року була опублікована перша його наукова праця «Роль случайных вещественных доказательств в практике следствия и дознания» в журналі «Архив криминологии и судебной медицины» (1927 рік).

Після смерті свого батька Миколи Сергійовича Бокаріуса у грудні 1931 року Микола Миколайович отримав вчене звання професора й був обраний на посаду завідувача кафедри судової медицини Харківського медичного інституту, став продовжувати справу батька. На посаді завідувача кафедри Микола Миколайович пропрацював 30 років (до 1961 року) і зробив значний внесок у розвиток вітчизняної судово-медичної науки та практики.

Професор М. М. Бокаріус як викладач судової медицини був також запрошений до Харківського юридичного інституту й Українського інституту удосконалення лікарів, де за сумісництвом викладав курс судової медицини студентам-юристам і лікарям післядипломної освіти.

Упродовж свого життя М. М. Бокаріус успішно поєднував усі напрями роботи з викладанням у Харківському юридичному інституті, де був асистентом (1925–1928 роки), доцентом (1928–1931 роки), професором (1931–1940, 1944–1948 роки) і завідувачем кафедри криміналістики та судової медицини Харківського юридичного інституту (1939–1941 роки), входив до складу вченої ради із захисту кандидатських і докторських дисертацій з юридичних наук (1940–1960 роки). В історію кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого він увійшов як перший її завідувач, який викладав судову медицину й суміжні з нею дисципліни криміналістичного спрямування як студентам Харківського юридичного інституту, так і слухачам на юридичних курсах для курсантів міліції, працівників слідства та військової прокуратури.

Микола Миколайович Бокаріус

ЗМІСТ

<i>Гетьман А. П.</i> Вступне слово	5
<i>Шевчук В. М.</i> Професор Микола Миколайович Бокаріус – відомий судовий медик і криміналіст, учитель, педагог, учений, особистість	9
<i>Перцева Ж. М.</i> Судовий медик і криміналіст М. М. Бокаріус – науковець, педагог, людина	16
<i>Кравченко Ю. М., Ольховський В. О., Баранчук В. В.</i> Внесок професора М. М. Бокаріуса в розвиток харківської судово-медичної служби й харківського обласного бюро судово-медичної експертизи	22
Життєвий та творчий шлях М. М. Бокаріуса	33
Наукова спадщина професора М. М. Бокаріуса	42
Основні дати життя та діяльності	52
Бібліографічний перелік наукових праць професора М. М. Бокаріуса	58
Репринтні видання наукових публікацій професора М. М. Бокаріуса	67
Рецензії та редагування наукових і навчально-методичних видань професором М. М. Бокаріусом	69
Дисертації, підготовлені та захищені під керівництвом професора М. М. Бокаріуса	73
Публікації про життя, наукову й науково-педагогічну діяльність М. М. Бокаріуса	77
Фотографії та фотодокументи	96

Наукове видання

Серія «Харківська наукова криміналістична школа»

**БОКАРИУС МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ –
ВИДАТНИЙ СУДОВИЙ МЕДИК І КРИМІНАЛІСТ**

До 125-річчя від дня народження

Життєопис і біобібліографічний покажчик

Укладачі:

*Шевчук Віктор Михайлович
Дунаєв Олександр Віталійович
Мусієнко Олег Леонідович
Брагінська Вікторія Володимирівна*

Видається в авторській редакції

Відповідальний за випуск В. М. Шевчук

Оформлення і комп'ютерне верстання О. В. Кочетков

Підписано до друку 18.10.2024. Формат 60×90/16.

Ум. друк. арк. 10,0. Обл.-вид. арк. 4,61.

Тираж 100 пр. Вид. № 190

ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна
Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна
Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84
Вебсайт: <https://pravo-izdat.com.ua>

E-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua

E-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлено ТОВ «Промарт»,
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. (057) 717-25-44

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5748 від 06.11.2017